

7. Słowacki J. Dzieła. T. II. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959. 421 s.

Тетяна Вільчинська,
доктор філологічних наук, професор,
Андрій Вільчинський,
аспірант кафедри журналістики,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК МОВНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ КОНЦЕПТУ *БОГ* У ТВОРЧОСТІ Ю. СЛОВАЦЬКОГО

Анотація

Стаття присвячена аналізу фразеологізмів як мовних маркерів концепту Бог у творчості Ю. Словацького. Матеріалом дослідження послужили сакральні фраземи з поеми «Беньовський». Проведене дослідження засвідчило полісемантичну, оцінну природу концептуалізованого образу та добре володіння поетом фразеологічним багатством мови. Встановлено, що розглянуті фразеологізми завжди прагматично спрямовані, тобто не лише щось констатують, а й оцінюють, повчають, застерігають.

Ключові слова: фразеологізм, фразема, концепт, Бог, Ю. Словацький.

Key words: phraseologism, phraseme, concept, God, Yu. Slovatskyi.

Пошук істинних цінностей значною мірою передбачає актуалізацію багатой літературної спадщини народу в духовному світі сучасника. Засвідчуючи сокровенне духовне життя народу, динамічну активність його емоцій та інтелекту, саме поетичне слово на різних етапах розвитку національних літератур визначає їхні світоглядно-естетичні пріоритети. У цьому сенсі дослідження феномену сакрального уже протягом досить тривалого періоду не втрачає своєї актуальності.

Твори релігійного змісту можна знайти в літературній спадщині кожного народу. Не становить винятку і польська літератури. Особливості

об'єктивації сакрального в ній студіювали Д. Данек, С. Савіцький, Ю. Тішнер, М. Ясінська-Войтковська та ін. Яскравим поетом, у творчості якого сакральні мотиви проявилися повною мірою, був Ю. Словацький. Релігійне у текстах поета неодноразово виступало об'єктом наукових зацікавлень як із боку літературознавців, так і мовознавців, зокрема М. Мочульського, Р. Радишевського, Є. Нахліка, Є. Рихліка.

Зауважимо, що в передмовах до видань творів, які виходили в радянський період, Ю. Словацького часто характеризували як атеїста, як це спостерігаємо в автора передмови до двотомного видання його творів українською мовою Г. Вервеса, або ж релігійність поета пов'язували з поширенням у його текстах таких лексем, як *Бог, Божий, Господь, Господній, Христос*, проте більш справедливими вважаємо говорити про глибинні структури мислення польського поета.

Отож, інтерес до сакрального – це перше, що визначає актуальність дослідження. Друге – це відсутність у мові тривалий час належного дослідницького інструментарію, насамперед для студіювання когнітивної діяльності людини. На порубіжжі ХХ – ХХІ ст. сучасне мовознавство характеризується активізацією таких напрямків, як когнітивна лінгвістика, етно- і прагмалінгвістика, лінгвоконцептологія, що привертають увагу до проблем мовної концептуалізації дійсності, вивчення ментального світу індивіда, конструювання лінгвоментальних величин – концептів як одиниць моделювання національно-мовних картин світу та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб на прикладі фразеологічних одиниць з'ясувати особливості мовної об'єктивації концепту *БОГ* у поетичній спадщині Ю. Словацького.

У запропонованій розвідці об'єктом дослідження став концепт *БОГ*. Зазначимо, що під концептом, услід за М. Кочерганом, розуміємо одиницю ментальних або психічних ресурсів свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, усієї картини

світу, відображеної в мозку людини; відомості про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу [3, с. 427]. Бога ж тлумачимо як Триєдиного – Бога-Отця, Сина і Духа Святого, Творця, Господа, Владику Неба, Царя Небесного, Вседержителя.

Предметом аналізу у статті стали фразеологічні одиниці як один із засобів мовного конструювання концептів. Відомо, що фразеологія чи не найповніше передає національно-культурні особливості мовної системи, оскільки, за словами В. Жайворонка, – це та сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відбиваються етнопсихологічні особливості соціуму, а з другого – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету [1, с. 33].

Особливий інтерес становлять сталі вирази, що відбивають народну віру у вищу силу, в надзвичайну дієвість вимовленого слова, здатного позитивно чи негативно впливати на ситуацію та її учасників, які кваліфікують ще як сакральну фразеологію [2]. До таких належать і фразеологізми з теонімом *Бог*.

Українська мовознавиця М. Жуйкова звертає увагу на три основні функції, які найчастіше виконують сакральні фразеологізми в народній культурі, зокрема оберегову і лиходійну, що виявляються в таких мікротекстах, як прокльони і клятьба, та фатичну, що реалізується в етикетних словесних формулах-вітаннях, вибаченнях, поздоровленнях [2, с. 166-167]. Заважимо, що саме ці функції властиві фраземам із компонентом *Бог* у досліджуваних творах.

Матеріалом дослідження послужили фразеологізми з поеми Ю. Словацького «Беньовський», в якій поет досягнув вершин своєї майстерності і яку радянська критика тривалий час тлумачила як твір антирелігійного спрямування.

Як показало дослідження, автор широко послуговується обереговими фразеологізмами для вираження небажаності, заперечення чого-небудь, напр.: *хай (нехай) Бог (Господь) милує, заступить, боронить, ізглянеться, як-от: Що Ти зробив – на нас ізглянься, Боже!* [4, с. 267]. Польський поет віддає перевагу

фразеологізмам *стримай Боже, побійтесь Бога*, напр.: *Стримай же мене, мій Боже!* [4, с. 334] або *Чи арфа то, чи бич – / Та це моя, поетова дорога, – / А твір з мого життя – побійтесь Бога!* [4, с. 322] (у другому контексті фразема спроектована на творчість самого автора). Спостерігаємо, що Ю. Словацький часто послуговується фразеологізмом *дай Боже (Господи)*: *Дай, Господи, щоб труп ховали твій / Нескоро і як велетня, який / Не давсь на вудку грішної спокуси* [4, с. 336].

У межах фразем, що виконують фатичну функцію, тобто служать засобом встановлення та підтримання соціальних контактів, розрізняємо ті, що виражають вітання, подяку, побажання, благословення, вибачення і под. У творчості польського поета подібну семантику, зокрема благословення, експлікує фразеологізм із компонентом *Бог* у такому контексті: *Знайди дочку вродливу каштеляна / Чи старости – хай Бог благословить / На чесний шлюб!* [4, с. 370].

До поширених в українській народній культурі належать прокльони і клятьба. На думку М. Жуйкової, обидва типи сакральних мікроконтекстів містять ідею покарання чи покути, лиходійного впливу на людину, проте мають різне спрямування. Так, прокльони скеровані на другу чи третю особу і виникають у мовленні людини як реакція на певний стимул, отриманий із боку оточення. Тоді як клятьба (божба) не сприймається як спосіб нанесення шкоди, хоча в її підтексті і зберігається можливість шкоди для самого мовця, оскільки об'єктом цього виду вербальних дій виступає той, хто говорить [2, с. 167]. У Ю. Словацького цікавим у цьому плані є авторський фразеологізм, що експлікує божбу, представлений у такому контексті: *Вельможний, стид! Ти ще дитя цілком! / Мініатюру цю я для тебе / Від старостівни, от як Бог на небі!* [4, с. 349].

Нерідко в сакральних фраземах Божі якості реалізуються через людські, що демонструють такі фразеологічні одиниці, як *Бог знає, відає, чує, бачить*, напр.: *Не зичу лиха, бачить Бог, нікому / І тих, хто нам запалює сонця, / Я*

захистив би лаврами од грому... [4, с. 384-385] (тут фразеологізм *бачить Бог* уживається як запевнення у правдивості висловленого).

До продуктивних у творчості польського поета належать усталені звертання на зразок *О Боже, Боже мій, Боже милий, Боже мій милий*, які, як правило, є полісемантичними і вживаються для вираження захоплення, подиву, відчаю, розпачу і т. ін., напр.: *Але ти мовчиш, о Боже!* [4, с. 276] (відчай) або *О Боже! Хто не чув тебе в полях / Блакитної моєї України...* [4, с. 376] (захоплення). Водночас у досліджуваних текстах зафіксовані і такі стійкі звороти, що їх теж традиційно зараховують до фразем, як *Боже великий, Боже милостивий, святий Боже*, напр.: *Не бачив хто тебе, великий Боже, / Серед степів під небом неживим...* [4, с. 377].

Загалом вербалізаторами концепту *БОГ* виступають різні за структурою фразеологічні одиниці. Як і загальномовній традиції, частіше це стійкі словосполучення, що складаються з іменника і дієслова (*Як важко то було – сам Бог лиш знає – / Враз до життя, що дав мені, звикає; / Всяк день відлюдно йти шляхом одчаю, / Всяк день учитись кидать, чуть, зникає...* [4, с. 322]); або з іменника з прикметником чи двох іменників (*Ще Богу дяка, що псалмів Бояна / Тоді на очі не явив нам друк...* [4, с. 274]); чи сполученнями службової частини мови з повнозначною (*З Богом, час рушати!* [4, с. 355]; *Але де, на Бога, / Поема?.. / Повстали всі проти писань моїх...* [4, с. 283]).

Усі проаналізовані фразеологізми характеризуються яскраво вираженим аксіологічним забарвленням. На жаль, більшість із них конотує негативну оцінку концептуалізованого образу Бога – відчай, розпач, страждання та ін.; рідше спостерігаємо позитивнооцінене забарвлення – об'єктивацію радості, захоплення і под., пор.: *...та може / Ще дехто взнать, що Божий суд притьмом, / Мов купу гною, вас позагрібає /* [4, с. 339] (погроза); *На Бога! Музо! Трохи посміхнись!* [4, с. 331] (задоволення, радість), а загалом, це підтверджує амбівалентну природу досліджуваного концепту.

Проведений аналіз засвідчив, що Ю. Словацький був глибоко віруючою людиною, хоч і критикував політику Ватикану. Концепт *БОГ* у його творчості

є полісемантичним, когнітивно багатогранним, оцінно маркованим. Крім того, поет добре володів фразеологічним багатством мови. Розглянуті фразеологізми у його творах акумулюють найістотнішу інформацію стосовно позначуваного (Бога), засвідчуючи еволюцію релігійних поглядів польського народу, вони завжди прагматично спрямовані, тобто не лише щось констатують, а й оцінюють, повчають, застерігають тощо. Загалом концепт *БОГ* виразно демонструє ту сферу, в якій яскраво виявляються духовні цінності польського етносу.

Список використаної літератури

1. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
2. Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. 416 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. Київ: Академія, 2008. 464 с.
4. Словацький Ю. Вибрані твори: в 2 т. Київ: Вид-во художньої літератури, 1959. Т. 1. 445 с.

Ірина Нестайко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ЮЛУШ СЛОВАЦЬКИЙ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ

Анотація

Статтю присвячено аналізу творчості Ю. Словацького, окреслено перші спроби перекладів творів Словацького на українську мову, висвітлено основні теми у літературному доробку автора, звернено увагу на демократичний настрій творів Ю. Словацького, його своєрідний стиль і сублімовану мову.